

Rabbin Reuven Fajerston (Firestone) je Regenstein profesor srednjovjekovnog judaizma i islama na HUC-JIR-ovom Skirball kampusu u Los Angelesu i pridruženi profesor religije na Univerzitetu Južne Kalifornije (USC). Dobitnik je brojnih istraživačkih stipendija i univerzitetskih poziva. U periodu od ljeta, 2017-2019 bio je istraživač na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, te kao Sigi Feigel gostujući profesor za jevrejske studije pri Teološkom fakultetu Univerziteta u Cirihi (2018). Fajerston je napisao preko stotinu naučnih poglavlja i članaka i osam knjiga, s prijevodima na njemački, francuski, hebrejski, turski, arapski, albanski, bosanski, makedonski, indonežanski i urdu. Rođen je u sjevernoj Kaliforniji, sa porodicom je živio u Izraelu, Egiptu i Njemačkoj, a redovno predaje na univerzitetima i vjerskim centrima širom Sjedinjenih Država, Evrope, Bliskog istoka i Azije. Bio je potpredsjednik Udruženja za židovske studije (AJS) i predsjednik Međunarodnog udruženja za studije Kur'ana (IQSA), a pokrenuo je i nastavlja biti uključen u brojne projekte i inicijative koje okupljaju Jevreje, muslimane i kršćane, Jevreje i Arape, Izraelce i Palestince. Primio je rabinsko ređenje od HUC-JIR 1982.
E-Mail: rfirestone@huc.edu

Rabbin Reuven Firestone is the Regenstein Professor in Medieval Judaism and Islam at HUC-JIR's Skirball Campus in Los Angeles, and Affiliate Professor of Religion at the University of Southern California (USC). Recipient of numerous research fellowships and university invitations, he is currently a Alexander von Humboldt Research Fellow in Berlin (summers, 2017-2019) and Sigi Feigel Visiting Professorship for Jewish Studies, University of Zürich (2018). Firestone has written over one hundred scholarly chapters and articles and eight books, with translations into German, French, Hebrew, Turkish, Arabic, Albanian, Serbo-Croatian, Macedonian, Indonesian and Urdu. Born in Northern California, he has lived with his family in Israel, Egypt and Germany, and he regularly lectures in universities and religious centers throughout the United States, Europe, the Middle East and Asia. He served as vice president of the Association for Jewish Studies (AJS) and president of the International Qur'anic Studies Association (IQSA) and has initiated and continues to be involved in numerous projects and initiatives which bring together Jews Muslims and Christians, Jews and Arabs, and Israelis and Palestinians. He recieved rabbinical ordination from HUC-JIR in 1982.
E-Mail: rfirestone@huc.edu

datum prijema / date of receipt: 14.9.2022.
datum recenzije / review date: 8.10.2022
datum prihvatanja / date of acceptance: 20.11.2022.

DOI: <https://doi.org/10.52510/sia.v3i2.52>
UDK: 2-154:26./28]:2-157
Original scientific paper - Izvorni naučni rad

Rabbi Reuven FIRESTONE

“SVETI RAT I HISTORIJA”

“HOLY WAR AND HISTORY”

Sažetak

Ovaj članak prati ideju binarnosti između jedne religijske istine i druge religijske laži. Ciklus prave i lažne religije započeo je rođenjem biblijskog monoteizma. Iako monoteizam kršćanstva nije bio ni prvi ni posljednji koji je klasifikovan u ovu tipologiju, autor tvrdi da ga je njegova posebna lokacija u historijskom razvoju monoteističkih zajednica natjerala da postane najekskluzivnija. Dakle, kršćanstvo teži totalitarizmu, dok judaizam i islam, iako su podjednako elitistički kao i kršćanstvo, to ne čine. U članku se ispituje argument između etablirane religije i nove religije na način na koji su se jevrejski sljedbenici monoteizma suprotstavljali tvrdnjama novih kršćanskih monoteista, kao što su se etablirane jevrejske i kršćanske pristalice svojih pojmova monoteizma suprotstavljali tvrdnjama novih muslimanskih monoteista. Autor primjećuje da do sedmog stoljeća nisu postojala samo dva izraza monoteizma, nego nekoliko, jer su se Jevreji i kršćani podijelili u nekoliko različitih zajednica na osnovu razlika u teologiji i praksi. Nova Božanska dispencijacija islama, stoga, nije svoju argumentaciju postavila u odnosu na uspostavljeni monoteizam, već na nekoliko njih. Možda zbog toga islam ne tvrdi isključivu istinu u odnosu na prijašnje monoteizme, već tačniju istinu. Naši najveći vjerski uzori – Mojsije za Jevreje, Isus za kršćane, Muhammed za muslimane – okarakterizirali su i prikazali Božanski atribut krajnje poniznosti tokom svog života. Svi su patili. Svi su trijumfovali. Sve u svemu, ostali su izuzetno skromni.

Ključne riječi: *Jedan Bog, bogovi, božanstva, religija(e), monoteizam, istina, politeizam, laž, judaizam, kršćanstvo, islam, internalizirana trauma.*

SVETI RAT I HISTORIJA

Religijski ratovi nisu postojali prije pojave monoteizma. Da, razne vjerske zajednice su se borile i ubijale u antičkom, predmonoteističkom svijetu, i one su smatrale da njihovi bogovi ulaze u borbu u ime njihovih zajednica vjernika.^{*1} Ali to nisu bili religijski ratovi. Bile su to borbe oko uobičajenih materijalnih pitanja i pitanja prestiža koja su oduvijek pokretala ljudske sukobe. U antičkom svijetu, gdje su pleme i religija bili gotovo sinonimi, bogovi su bili lokalni. Bili su vezani za mjesta i bili su vezani za zajednice.^{*2} Dakle, kada su zajednice krenule u rat, ratovala su i njihova božanstva. “Religija” je u to vrijeme bila manje pitanje vjerovanja i doktrina, a više pitanje kulturnih aktivnosti u kojima se zajednica angažovala kako bi osigurala nebesku volju – da donese kišu u svoje doba, podstakne plodnost usjeva i stada, izbjegne gnjev oluje ili zemljotresa.^{*3} Ljudi su sigurno imali vjeru u svoje bogove i u svjetonazor u kojem su njihova božanstva imala položaj autoriteta i moći. Ali njihova vjera nije bila poput našeg osjećaja za vjeru danas, i postoji pitanje čak i da li možemo primijeniti naše poimanje teologije na njihov život u vjeri i “religiju” na njihovu praksu.

To nije bio svijet doktrinarne suptilnosti i pojedinac je imao malo prilika da odmjeri zasluge ili istinitost teologije. Egipnolog i historičar religije, Jan Assmann, ovo naziva „implicitnom teologijom“, pogledom na svijet koji podupire značenje kulta i religije. Ona se suštinski razlikuje od „eksplicitne teologije“, u kojoj je diskurs o Bogu i božanskom svijetu zasnovan na sistematskoj argumentaciji.^{*4} Ono što bismo mi smatrali načinima teološkog mišljenja zaista je praktikovano u grčko-rimskoj antici, ali od strane malog broja mislilaca koji su se bavili onim što se u ono doba nazivalo filozofijom.^{*5}

¹ James Breasted, *The Annals of Sennacherib*. Chicago: University of Chicago, 1924, 2-5; Sa-Moon Kang, *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East*. Berlin: De Gruyter, 1989.

² Paula Fredriksen, *Augustine and the Jews* (Yale: 2008.), 6-15.

³ Historičari religije sve se više bave problemom razumijevanja načina na koji su drevni narodi shvatili svoj vjerski svijet. Uobičajeni savremeni termini kao što su *politeizam* i *monoteizam*, da ne spominjemo samu „religiju“, ne opisuju adekvatno duhovni život drevnih naroda (Peter Van Nuffelen, „Paganski monoteizam kao religijski fenomen“, u Stephenu Mitchell i Peter Van Nuffelen (eds.), *One God: Pagan Monotheism in the Roman Empire* (Cambridge: Cambridge University, 2010.), 16-33.

⁴ Jan Assmann, *Of God and Gods: Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism* (Madison: University of Wisconsin Press, 2008.), 13, 53-75.

⁵ Vidjeti: Fredriksen and Mitchen & Van Nuffelen's *One God* za razliku između “filozofije” koja je više funkcionisala kao naša religija, i ritual ili kult.

Zajednice u antičkom svijetu bile su dijelom definisane svojom lojalnošću božanskim moćima, a kada su ljudi krenuli u rat, ratovali su i njihovi bogovi.*⁶ Ali narodi se nisu upuštali u rat religije ili za religiju. To bi došlo sa osvetom zajedno sa eksplicitno teologiziranim monoteizmom.

ILUSTRACIJA ~ Godine 546. p.n.e., prema grčkom historičaru Herodotu, Spartanci i Argivci vodili su hoplitsku bitku.

ILLUSTRATION ~ In 546 BC, according to the Greek historian Herodotus, Spartans and Argives fought a hoplite battle (Angus McBride/WIPL.).

Assmann tvrdi da najizrazitija priroda monoteizma nije njegova praksa poštovanja jednog, a ne mnogih bogova, već njegovo insistiranje na razlikovanju “istine” od “laži”, prave doktrine od lažne doktrine.*⁷ Ovo je zanimljivo zapažanje. Monoteizam ne samo da insistira na Božanskom jedinstvu, već i usađuje jasnu binarnost kojoj mi monoteisti težimo da podvrgnemo univerzum: istiniti nasuprot lažnom, pravi nasuprot pogrešnom.

Ova konkretna binarnost može imati mnogo smisla kada se procjenjuju fenomeni koji se mogu testirati. Ali šta je sa vjerom? Test vjere je ispit upornosti. To nije test istine.

⁶ James Pritchard, *The Ancient Near East* Vol. 1 (Princeton University Press, 1958), 209-210, 219-220; *ibid*, Vol. 2 (1975.), 108-112.

⁷ Jan Assmann, *Moses the Egyptian: the Memory of Egypt in Western Monotheism* (Cambridge University, 1998.); *Of God and Gods: Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism* (Madison: University of Wisconsin Press, 2008); *The Price of Monotheism* (Stanford: Stanford University Press, 2010.).

Kako možemo zahtijevati razliku između istine i laži kada je u pitanju vjerska doktrina? Kako, naprimjer, možemo spoznati bitnu prirodu Boga? Uzmimo klasičan primjer: trojstvena priroda za Boga se ne može dokazati. Kad bi mogla, onda bi svi koji se bave istim rasuđivanjem došli do istog zaključka. Ali čak i oni koji su uvjereni u Božiju trojstvenu prirodu ne mogu se složiti oko toga šta to zapravo znači, tako da postoji mnogo različitih razumijevanja trojstvenog monoteizma. Isto važi i za netrinitarne monoteiste. Mi Jevreji, kršćani i muslimani se međusobno ne slažemo oko sličnih tvrdnji koje se, nažalost, često smatraju apsolutnim "istinama". Neki od nas su spremni da se bore, ubijaju i umru kako bi zaštitili svoje tvrdnje.

ILUSTRACIJA ~ Test vjere je ispit upornosti. To nije test istine.
ILLUSTRATION ~ A test of faith is a test of tenacity. It is not a test of truth.

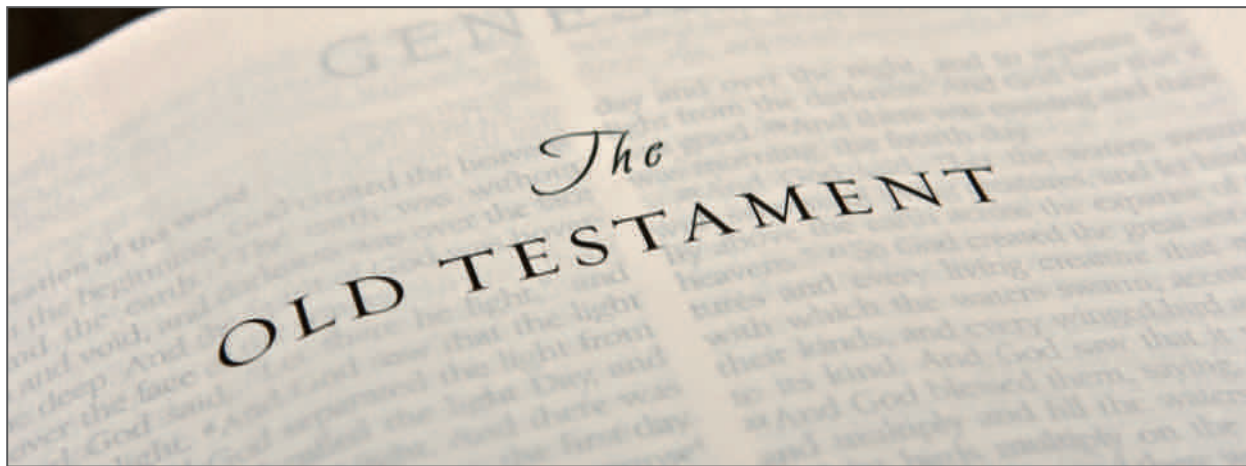
Assmann monoteizme naziva „kontrareligijama“. Kontrareligija je opoziciona, koja se razlikuje od onoga što već postoji. On je i revolucionaran. Monoteizam ne samo da osporava *status quo*, već ga i zapovijeda. Zamijenio je mehko i fleksibilno *relativno* predmonoteističke religijske tradicije krutim *apsolutom* monoteizma.

Svaki novi izraz monoteizma izvodi manevre da uzurpira i prisvoji starije i ustaljene izraze monoteizma. Zašto bi inače Bog promijenio postojeće stanje tako što bi otvorio nebesa na tako dramatičan način da ponudi novo otkrovenje božanskog otkrivanja? Koliko često i pod kojim uslovima se dešava tako čudesno otvaranje?

Prema sadržaju samih otkrivanja, razlog za svako rušenje historije bio je taj što je svijetu bila potrebna radikalna promjena. Ono što je ranije postojalo bilo je pogrešno i zahtijevalo je ispravku. Ustvari, bilo je u tako strašnom stanju da je Bog razdvojio nebasa i poremetio prirodni poredak kosmosa da bi donio novu dispencijaciju, novi način poslovanja. Svaka teofanija označava neočekivani prekid statusa quo, preokret same historije.

U svakom slučaju, Božansko otkrovenje bilo je tako neobično i mijenjajuće za svijet da je pažljivo zabilježeno i posvećeno u onome što danas nazivamo Božanskim pismom. Ali svaki je stih u konačnici isključiv i abrogativan. Tvrdi da nadmašuje ono što je bilo prije i na taj način ocrnjuje i obezvrjeđuje prethodno Božansko otkrivanje. Ovi potezi neminovno izazivaju negativan, reaktivan odgovor vjernika u religijama koje su postojale prije.

U ovom natalnom procesu možemo uočiti osnovu beskrajnih svađa i razdora koji se, budući da su uložili na najvišem nivou, često pretvaraju u verbalno, a potom i fizičko nasilje. Ova nesretna situacija je počela u trenutku pojave monoteizma. Samo rođenje religije, iako bukvalni Božiji dar iz perspektive njenih pristaša, predstavlja čin prkosa i pobune za vjernike religija koje već postoje. Borba, konflikti i nasilje su neizbježni, te su ugrađeni u samu strukturu monoteizma. Ko tvrdi da ima monopol na istinu dovodi se u sukob sa svima ostalima.

ILUSTRACIJA ~ Monoteizam je postao dominantan u hebrejskoj Bibliji (tzv. "Stari zavjet") i nastavio se do danas.

ILLUSTRATION ~ Monotheism became dominant in the Hebrew Bible (the so-called "Old Testament") and has continued to this day.

Ciklus je započeo rađanjem biblijskog monoteizma, monoteizma koji je postao dominantan u hebrejskoj Bibliji (tzv. "Stari zavjet") i nastavio se do danas. Monoteizam kršćanstva nije bio ni prvi ni posljednji koji je upao u ovu fenomenologiju, ali tvrdim da ga je njegova posebna lokacija u historijskom razvoju monoteističkih zajednica natjerala da postane najekskluzivniji.

Ovo zapažanje može izgledati neiskreno jer dolazi od jednog Jevreja koji predstavlja tradiciju koja se, iz tradicionalne kršćanske perspektive, često identificira kao krajnja u isključivosti. Ali uzmite

u obzir ovo: kršćanstvo teži totalitarizmu, dok judaizam i islam, iako su podjednako elitistički kao i kršćanstvo, ne teže.*⁸ Slučajnost slijeda i slučajnost historije su doveli kršćanstvo u položaj krute isključivosti, a ne zbog bilo kakve suštinske prirode kršćanstva koja ga čini sklonijim snobizmu od judaizma ili islama. Sva tri klasična izraza monoteizma odišu jednakim nivoom elitizma koji je svojstven, onome što Jan Assmann naziva „mozaičkom razlikom“, razlikovanju između istine vlastite monoteističke artikulacije religije i lažnosti svih ostalih tvrdnji.

Biblijski monoteizam polaže rano zahtjev za posjedovanje apsolutne istine u Jednom Velikom Bogu Izraela, ali ne postavlja zahtjeve za pokornost među drugim narodima.*⁹ Umjesto da gura vlastiti pogled na svijet svojim susjedima, cilj biblijskog monoteizma bio je da uspostavi „sigurno utočište“ u kojem njegov osjećaj oštre i teške božanske neopipljivosti ne bi bio ugrožen univerzalnom privlačnošću konkretnije i primamljivije prakse povezane sa politeizmom. Islamski monoteizam ima svoje ekskluzivno pravo na univerzalnu istinu, ali njegovo pismo ostavlja prostora za Božansko ispunjenje među ostalim izrazima monoteizma.*¹⁰ Upravo je kršćanstvo naslijedilo Jovanovo naslijeđe: „Ja sam put i istina i život: niko ne dolazi Ocu osim kroz mene“ (Jovan 14:6). Znam da postoji niz tumačenja ovog stiha, ali u ovom trenutku ću ga ostaviti u njegovom najjednostavnijem ili direktnom, očiglednom značenju dok se obraćam slučajnoj prirodi historijskog odnosa u teološkoj validaciji.

Monoteizam hebrejske Biblije nastaje iz politeističkog miljea, a svoje tvrdnje iznosi unutar historijskog konteksta politeističkih plemenskih religija. Politeizam je teološki tolerantan. Poštuje postojanje raznih moći koje upravljaju svemirom. Politeizam pretpostavlja prevodljivost između različitih religijskih izraza jer bogovi imaju definisanu funkciju u kozmičkom poretku. Božanstvo povezano sa suncem u jednoj zajednici, kulturi ili religiji je u suštini isto što i bog sunca u drugoj, iako mogu imati različita imena i zahtijevati različite postupke obožavanja. Jedna kultura može opisati moć koja stoji iza prirodne plodnosti kao Afroditu, druga kao Min, sljedeća kao Ba`al. Oni koji su vjerovali u stvarnost jedne konstalacije božanstava koja upravljaju svemirom mogli su prihvatiti istinu analognog panteona, čak i ako su bogovi bili poznati pod različitim imenima i zahtijevali drugačiji skup kulturnih ponašanja.

Izraelci su izašli iz ovog pan- i politeističkog svijeta,*¹¹ ali su na kraju došli do koncepcije jednog Boga koji je jedini stvorio i osnažio cijeli univerzum. Prema gledištu hebrejske Biblije, proces realizacije

⁸ Dalje vidjeti: Stephen J. Patterson, *The Forgotten Creed: Christianity's Original Struggle against Bigotry, Slavery, and Sexism* (Oxford: Oxford University, 2012.), str. 5. Patterson se referira na Daniel Boyarin's *A Radical Jew: Paul and the Politics of Identity* (Berkeley: University of California, 1994.), koji se dubinski bavi ovim pitanjem.

⁹ Neke biblijske reference čeznu za vremenom kada će cijeli svijet prepoznati jedinstvo Boga (vidi Izaija 2, Mihej 4), ali to je osjećaj čežnje, a ne zahtjeva, pa čak i u takvim odlomcima postoji nada i priznanje da dok "će svako hodati u ime svojih bogova", Izrael će hodati u ime svog boga.

¹⁰ Vidjeti, naprimjer, *Kur'an*, 2:62, 5:69, itd.

¹¹ Posebno vidjeti rad, Mark S. Smith, *The Early History of God: Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel* (1990.), *The Origins of Biblical Monotheism: Israel's Polytheistic Background and the Ugaritic Texts* (2001.), i *God in Translation: Deities in Cross-Cultural Discourse in the Biblical World* (2008.).

je sadržan kako u individualnim iskustvima Boga među najranijim biblijskim ličnostima, tako i u kolektivnom iskustvu Izraelaca koji su svjedočili manifestaciji Boga na Sinaju. Sve je to artikulirano u Svetom pismu koje je bolno svjesno svog šireg religijskog konteksta univerzalnog politeizma na drevnom Bliskom istoku.

ILUSTRACIJA – *Mojsije lomi ploče zakona* je Rembrandtova slika poslanika Mojsija iz 1659. godine. Prikazuje Mojsija koji se sprema da razbije originalne dvije kamene ploče na kojima je ispisano deset zapovijesti.

ILLUSTRATION – *Moses Breaking the Tablets of the Law* is a 1659 painting of the prophet Moses by Rembrandt. It depicts Moses about to break the original two stone tablets inscribed with the Ten Commandments (detail, Gemaldegalerie, Berlin).

Ranije sam spomenuo da je politeistički svijet drevnog Bliskog istoka bio teološki tolerantan. To je tačno, ali politički nije bio tolerantan. Budući da su bogovi bili povezani s različitim plemenima, zemljom, selom ili gradom, ponašanje bogova odražavalo je političko ponašanje ljudi koji su vjerovali u njih. Kada je zajednica krenula u rat zbog pristupa materijalnim resursima ili tržištima, ili čak zbog prestiža, ratovali su i njihovi bogovi. Takozvani patrijarhalni slojevi hebrejske Biblije odražavaju ovaj pogled na svijet u svom prikazu Božije zavjetne obaveze prema Božijem narodu. Kada su se biblijski patrijarsi našli u sukobu sa svojim susjedima, njihov Bog ih je podržavao protiv bogova njihovih susjeda, pa čak i borio se protiv njih.^{*12} Iako je Bog Abrahama, Izaka i Jakova prikazan monoteistički,

¹² Vidjeti naprimjer: *Ex*.15:1-6; *Deut*.7:1-6, 20:1-4. a paralelni tretman istorijske bitke između Boga Izraela i Boga Amona, uporedite *Kraljevi sa Mesha Stele* (<https://www.historyofinformation.com/detail.php?id=5053>)

čini se da Bog u hebrejskoj Bibliji često funkcionira poput drugih bogova drevnog Bliskog istoka štiteći svoj „vlastiti“ narod i boreći se protiv božanstava neprijatelja svog naroda.*¹³

Kolektivno iskustvo na Sinaju (Izl. 12:38) bilo je nešto veće i univerzalnije od patrijarhalnih teofanija. Ali biblijski proroci su našli konačnu vlast Boga u „tihom glasu“ (1. Kraljevima 19:12) koji prožima svemir. Poslužilo im je da dokažu bezuslovno jedinstvo i univerzalnost Jednog Velikog Boga.

Ta „Istina“ se doživljava u odnosu na implicitnu teologiju koja leži u osnovi drevnih kulturnih praksi politeizma. Stoga je artikuliran kao apsolut, i u suprotnosti s hirovitim ponašanjima i očekivanjima različitih sila za koje se pogrešno (iz biblijske perspektive) smatralo da u različitim vremenima naseljavaju hramove i svetišta i reprezentativne figure.*¹⁴ Monoteizam hebrejske Biblije bio je apsolutan i beskompromisan. Ali pojavio se u vezi sa mnogo manjim moćima božanstava za koje se nikada nije mislilo da kontrolišu sve stvari. U implicitno politeističkom svijetu, partikularističku istinu monoteizma drevni Izrael je shvatio kao tradiciju vjere za malu zajednicu koja je jednostavno željela prakticirati svoju vjeru bez uplitanja. Njegov cilj nije bio preobraćenje drugog, već izolacija – želja da se ispuni sve eksplicitnija (nesistematska, ali ipak eksplicitna) i monoteistička teologija.

Tek tokom perioda Drugog hrama monoteizam je zaista postao trijumfalni čak i među narodom Izraela. Generacijama su Izraelci nastavili da štite svoje opklade dajući ponude drugim bogovima.*¹⁵ „Implicitna teologija“ šireg Bliskog istoka nastavila je da daje informacije o njihovom razumijevanju univerzuma sve do ovog perioda, počevši oko 500. godine p.n.e.

Sve do posljednjih generacija prije uništenja Hrama, vjersko preobraćenje nije bilo moguće jer taj pojam još nije bio začet. Prije svega, gotovo isti bogovi – ili božanstva s istim osnovnim funkcijama – postojali su u svim kulturama, tako da nije bilo potrebe da se „preobraću“ u odnosu na njih. A plemenski bogovi, totemska božanstva koja su opskrbljivala svoj narod kojeg su štitili, u suštini su bili dio plemena. Imalo je isto toliko smisla promijeniti svog plemenskog boga kao i promijeniti svoju majku.

„Konverzija“ u ranijem svijetu bila je nešto poput etničke asimilacije unutar sfere koja dijeli zajedničku osnovnu implicitnu teologiju. Kao rezultat toga, dok je biblijski monoteizam insistirao na apsolutnoj istini svog vjerovanja u jedinstvo Boga, on nije insistirao, zahtijevao ili ikada očekivao da ostatak čovječanstva prihvati njegovo viđenje istine.*¹⁶ Ni biblijski monoteizam ni rabinski judaizam nisu imali totalitarnu perspektivu. Iako su teološki isključivi i iznutra tiranski (insistirajući da se svi

¹³ *Exodus* 12:12; *Ezekiel* 30:13, etc. Dalje vidjeti: Firestone, “Savagery and the Sacred: The Rhetoric of Terror and its Consequences in the Scriptural Monotheisms,” u Peter Herman (ed), *Terrorism and Literature*. Cambridge University Press, 2018, 19-36.

¹⁴ *Psalmi* 96:5, 115:2-8, 135:16, itd.

¹⁵ Vidjeti naprimjer: *Deut.* 29:25; *Judges* 2:11-13; *1Kings* 18; *Jeremiah* 2, etc.

¹⁶ Dalje vidjeti: Reuven Firestone, “Why Jews don’t Proselytize.” *Renovatio: The Journal of Zaytuna College* 3.1 (2019), 13-24. <https://renovatio.zaytuna.edu/article/why-jews-dont-proselytize>.

unutar zajednice posvete samo “Bogu Izraela”),^{*17} oni nisu nametnuli svoja vjerovanja onima izvan zajednice. Glas hebrejske Biblije, naprimjer, iznova zahtijeva apsolutnu lojalnost “Bogu Izraela”, ali uz rijetke izuzetke, nije očekivao da će neizraelske zajednice prihvatiti izraelskog Boga.^{*18}

ILUSTRACIJA – Alex Levin, *Nakon jutarnje molitve*. Bezuslovno jedinstvo i univerzalnost uz apsolutnu lojalnost “Bogu Izraela”.
ILLUSTRATION – Alex Levin, *After the morning prayer*. Unconditional unity and universality with absolute loyalty to the “God of Israel”.

Kršćanski monoteizam bio je drugačiji, uglavnom zbog toga što je rođen u sasvim drugačijem kontekstu od biblijskog monoteizma. Kontekst rođenja kršćanstva bio je kasnoantički istočni Mediteran, helenistički svijet u kojem su politeizam, monoteizam i paganska filozofija postojali neugodno zajedno u različitim oblicima.^{*19} Rani kršćani su se zalagali protiv različitih politeističkih pogleda grčko-rimskog jezika, uključujući i „paganske monoteiste“, ali njihovi najžešći argumenti bili su usmjereni protiv njihove jevrejske braće, poštovanih monoteista koji su odbijali prihvatiti

¹⁷ Deuteronomy 28:1-68; Jošua 23:1-24:24;

¹⁸ Izuzetak je bila želja puna nade, nikad politika. Na kraju vremena, Psalmi/proroci se povremeno nadaju, da će cijeli svijet prihvatiti jedinstvo Boga (kao što je gore navedeno, vidjeti *Isaija 2*, *Mihej 4*). Ali opšte mišljenje je bilo da narodi imaju svoje bogove dok Izrael ima svog Boga.

¹⁹ Mitchell and Van Nuffelen, *One God*; Athanassiadi and Freder, *Pagan Monotheism in Late Antiquity*.

njihov pogled na Boga u Kristu. Odbijanje Jevreja da prihvate njihovo temeljno vjerovanje ugrozilo je status i uspjeh nove dispenciacije, jer je najveća prijetnja uspjehu kršćanskog monoteizma bila kritika Jevreja koji su bili priznati i poštovani monoteisti, ali su odbijali prihvatiti stav Isusovih sljedbenika o glavnoj ulozi Isusa kao Hrista. Prijetnja se, međutim, zapravo kretala u dva smjera. Rođenje novog i popularnog izraza monoteizma veoma je ozbiljno ugrozilo status ustaljenog monoteizma koji su imali Jevreji. Zašto bi Bog rascijepio nebesa da pruži novo monoteističko otkrovenje ako je uspostavljeni monoteizam bio adekvatan?

ILUSTRACIJA – Rođenje novog i popularnog izraza monoteizma veoma je ozbiljno ugrozilo status ustaljenog monoteizma koji su imali Jevreji. Jacques de Bie, *Razgovor s Nikodemom*.

ILLUSTRATION –The birth of a new and popular expression of monotheism very seriously threatened the status of established monotheism that the Jews had. Jacques de Bie, *Conversation with Nicodemus* 1598 - 1618 (Rijksmuseum, Amsterdam).

Ovaj argument su vjernici s obje strane doživjeli kao jednačinu nulte sume. Oduvijek su postojale različite frakcije među Jevrejima, različite sekte ili “filozofije” kako ih je opisao Josif Flavije,^{*20} ali

²⁰ Josephus, *War* 2:119–166; *Ant.* 13:171–173; 18:11–22.

su uglavnom živjeli zajedno jer su ih doživljavali kao različite perspektive unutar iste jedinstvene monoteističke zajednice koja je postojala u odnosu na cijeli svijet koji je bio politeistički. S pojavom perspektive zasnovane na Isusovom božanstvu, razlika je postala prepoznata u jednostavnim terminima istine nasuprot laži, da ili ne; a sljedbenici su se na kraju identifikovali ili kao Jevreji ili kao kršćani. Rani kršćani su zapravo bili Jevreji koji su slijedili “Kristov položaj”. Da li je on bio ili nije bio mesija i šta je to tačno značilo? Priroda argumenta nulte sume izoštrila je apsolutizam razlike. Svaka pozicija ugrožavala je egzistencijalni identitet-vjerovanje drugog. Ulozi su bili visoki. Za one koji bi se izjasnili kao kršćani, ispravno vjerovanje imalo je vječne posljedice. Za Jevreje tog vremena, rizici i nagrade su uglavnom bili ovozemaljski problem, jer vječnost za Jevreje nije bila plod pobjede u ovom argumentu, niti je prokletstvo bila cijena neuspjeha. Razlog za to je taj što je pojam nagrade i kazne u zagrobnom životu počeo da ulazi u religiozni repertoar istočnomediterranskog svijeta tek pred kraj perioda Drugog hrama.^{*21} Nije bila kodificirana u jevrejskom spisu i artikulirana je, neodlučno, tek u posljednjem sloju najnovije knjige jevrejskog biblijskog kanona, Knjige Danila.^{*22} Bit će potrebne generacije da pojam nagrade i kazne u zagrobnom životu prodre u stari i ustaljeni religiozni pogled na svijet Jevreja, i ne bi imao značajan uticaj sve dok nije bio kodifikovan u ranim slojevima njihovog drugog spisa, Talmuda, poznatog kod Jevreja kao „usmena Tora“.

Među kršćanima, međutim, sama novost pokreta, svježina njegovog božanskog otkrivanja i srž njegova propovijedanja o životu vječne sreće ili vječne kazne izvan ovog života, uspostavili su binarnost između spasenja i prokletstva zasnovanu na pojmu istinito ili lažno vjerovanje. Prijetnja posljedicama greške je tako podigla ulog na najviši mogući nivo.

To je bila drugačija razlika od one između politeizma i monoteizma iz ranijeg perioda. Drevni politeisti nisu bili ugroženi od strane male zajednice Jevreja koji su bili jedini koji su insistirali na sopstvenom kultu isključujući sve druge. Glavni cilj Jevreja nije bio da dokažu svoju isključivu istinu narodima, već jednostavno da ispune i dovrše zahtjeve svoje jedinstvene vjerske tradicije u sigurnoj zoni bez uplitanja. Činilo se da Jevrejima nije bitno da li se autsajderi slažu s njima ili ne. Vječno spasenje ili prokletstvo nisu bili u pitanju.

Kada se islam pojavio u historiji pola milenija kasnije, argument između uspostavljene religije i nove religije više nije bio odnos nulte sume. Do sedmog stoljeća postojala su ne samo dva izraza monoteizma, već mnogi, jer su se Jevreji i kršćani podijelili u nekoliko različitih zajednica na osnovu razlika u teologiji i praksi. Nova božanska dispencijacija islama, stoga, nije svoju argumentaciju postavila u odnosu na uspostavljeni monoteizam, već na nekoliko njih. Možda zbog toga islam ne tvrdi isključivu istinu u odnosu na prethodne monoteizme, već *tačniju istinu*.

²¹ Simcha Paull Raphael, *Jewish Views of the Afterlife Northdale*, (NJ: Jason Aronson, 1994), 41-75; Alan Segal, *Life After Death: The History of the Afterlife in Western Tradition* (New York: Doubleday, 2004), 248-281.

²² *Danilo*, 12.

Kao što su se etablirane jevrejske pristalice monoteizma suprotstavljale tvrdnjama novih kršćanskih monoteista, tako su se etablirane jevrejske i kršćanske pristalice svojih pojmova monoteizma suprotstavljale tvrdnjama novih muslimanskih monoteista. U svakom slučaju, rođenje nove monoteističke dispencije izazvalo je stare pretpostavke, jer monoteizam, po definiciji, radi u kategorijama istine, a ne u pretpostavkama prijevoda koji se nalaze u politeističkim tradicijama. Obrazac se nastavio pojavom novih monoteističkih izraza u sferi islama. Bahaije su, naprimjer, postale ontološka prijetnja mnogim muslimanima. Slično islamu, oni postavljaju tvrdnju više inkluzivne istine nego isključive istine. Ipak, samo njihovo postojanje je ugrozilo *status quo ante*.

ILUSTRACIJA – Kada se islam pojavio u historiji pola milenija kasnije, argument između uspostavljene religije i nove religije više nije bio odnos nulte sume. Maqāmāt al-Ḥarīrī, rukopis prikazuje karavanu na putu za Makku (13. stoljeće).

ILLUSTRATION – When Islam appeared in history half a millennium later, the argument between the established religion and the new religion was no longer a zero-sum relationship (Library of Congress). Maqāmāt al-Ḥarīrī, Manuscript shows a caravan en route to Makka (13th-century).

Cijela ova rasprava može izgledati „akademska“ – možda zanimljiva, ali bez velikih posljedica. Međutim, usljed snažne reakcije etabliranih religija na prijetnju novih religija - kad god bi se nove monoteističke religije pojavile u historiji - one su se pojavile u okruženju svađa i nasilja koje im je nanijelo veliku traumu, a ta trauma nas je sve proganjala. Kao što je gore navedeno, nove monoteističke religije se pojavljuju u istoriji u kontekstu napetosti i nadmetanja sa uspostavljenim religijama.

Iz perspektive ranijeg religijskog vođstva, nova religija nije ništa drugo do “kult”, lažna religija koja ne predstavlja božansku volju, svetogrđe je koje kleveće Istinu. Što je novi vjerski pokret uspješniji, to postaje opasniji za uspostavljenu religiju, jer odvlači vjernike i pristalice. Ali uspostavljene religije imaju moćne resurse koji se mogu suprotstaviti novoj konkurenciji. Iz perspektive uspostavljenih religija, vjernici u novoj dispencijaciji pogrešno slijede *lažnog* mesiju ili proroka koji ne predstavlja pravog Boga. Ali iz perspektive vjernika nove religije, oni samo odgovaraju na *istinski* poziv Pravog Boga. Kao rezultat ovog klasičnog, tragičnog sukoba, većina novih religija na kraju propada i nestaje. Oni koji prežive nose emocionalnu traumu iskustva.

Uspješne nove vjerske zajednice suprotstavljaju se kritikama koje su im upućene vlastitom kritikom i osudom uspostavljenih religija. U okviru biblijskih monoteizama, ovaj argument i nadmetanje je zabilježeno u Svetom pismu, i to uvijek iz perspektive nove religije.^{*23} Zapis o ovom procesu se lahko može pronaći u hebrejskoj Bibliji, koja osuđuje ono što doživljava kao pokušaje uspostavljenih idolopokloničkih religija da odvuču Izraelce od Jednog Velikog Boga.^{*24} Slično tome, Novi zavjet osuđuje Jevreje za koje smatra da pokušavaju delegitimizirati Isusa.^{*25} Kur'an smatra da Jevreji i kršćani (kao i praktikanti tradicionalnih arapskih religija) pokušavaju da potkopaju status svog poslanika Muhammeda.^{*26} Svaka od njih bilježi i osuđuje napade etabliranih religija uz artikulisanje protuargumenata protiv njihovih napadača.

Sveto pismo se može osvrnuti samo unazad u svojoj kritici prethodnih religija – etabliranih religija iz njegovog konteksta rođenja. Ne može se radovati kritici religija koje se još nisu pojavile. S druge strane, Sveta pisma predviđaju pojavu novih izazivača općenito i upozoravaju svoje sljedbenike da ne budu zavedeni.^{*27}

Ovaj zapis napetosti i traume koji je rezultat neizbježnog sukoba između uspostavljene i novonastale religije nalazi se u sva tri spisa Jevreja, kršćana i muslimana. On zapravo odražava relativno kratak period u historiji svake religijske civilizacije, ali u svakom slučaju napetost, tjeskoba, strah i bijes ostaju živi jer su se dogodili u tako osjetljivom periodu i sačuvani su u vječnoj poruci svetog pisma. Snažne negativne emocije tada postaju ugrađene u religioznu kulturu tradicija koje proizlaze iz tog spisa. Trauma ostaje, dakle, čak i nakon što su odavno prošli događaji koji su do nje doveli, jer se internalizira kroz integraciju u vjerske kulture vjerskih zajednica koje čitaju svoje Svete spise.

Internalizacija traume unutar zajednice slična je internalizaciji traume unutar pojedinca. I zapravo, psiholozi, psihoanalitičari i socijalni psiholozi sada shvataju da zajednice koje doživljavaju traumu

²³ Zato što se nove religije pojavljuju tek nakon kanonizacije Svetog pisma među uspostavljenim religijama.

²⁴ *Num.* 25:1-3; *Deut.* 7:1-4, 20:20:17-18.

²⁵ *Matthew* 22:15-46; *John* 8:31-59.

²⁶ *Kur'an*, 2: 109-111, 120; 3:69-71; 5:51-60.

²⁷ *Deut.* 12:29-30; 13:2-5; *Luke* 21:8; *Colossians* 2:8; *Q.* 17:61-64, 33:40.

često pokazuju zajedničke reakcije koje su paralelne s onima pojedinaca koji doživljavaju traumu. Da bismo ponovo postali zdravi, nasilje, bijes i mržnja koji se doživljavaju moraju se prebroditi na konstruktivan način. Kada se zajednice uspiju izboriti s internaliziranom traumom na pozitivne načine, napetostima, ljutnjom i mržnjom se može upravljati, a suštinski egzistencijalni bol može biti izliječen. Kada to ne urade, trauma se zagnoji i može se nositi u sebi generacijama, da bi stoljećima kasnije bila oslobođena u strašnom nasilju.

ILUSTRACIJA – Trauma uništenja Srpske kraljevine na Kosovu (1389) je internalizovana kroz medije i postala je suštinski aspekt onoga što je značilo biti Srbin. Budući da se trauma nikada nije liječila terapijski, ležala je uspavana i gnojila se vijekovima.

ILLUSTRATION – The trauma of the destruction of the Serbian kingdom in Kosovo (1389) was internalized through the media and became an essential aspect of what it meant to be a Serb. Since the trauma was never treated therapeutically, it lay dormant and festered for centuries.

Psihoanalitičar ratom razorenih društava Vamik Volkan navodi primjer srpskog hrišćanskog genocida nad bosanskim muslimanima početkom 1990-ih.^{*28} U mašti srpskih masovnih ubica u Srebrenici, ovaj užasni pokolj bio je repriza (ali sa drugačijim ishodom) konstruisanog sjećanja na katastrofalnu tragediju koja je rezultirala uništenjem Srpske kraljevine od strane otomanskih

²⁸ Vamik Volkan, *Blood Lines: From Ethnic Price to Ethnic Terrorism* (NY: Farrar, Straus and Giroux, 1997), 50-80; *ibid.*, *Enemies on the couch: A Psychopolitical Journey through War and Peace* (Durham, NC: Pitchstone, 2013), 273-282.

muslimana u Kosovskoj bici. To je bilo 1389. godine, 600 godina prije genocida u Srebrenici. Sjećanje i doživljaj davnašnje bitke, bola, agonije i stradanja zajednice, kroz stih i pjesmu, portret i narativ, internalizirano je i ovjekovječeno u samoj suštini srpske nacionalne kulture. Kosovska bitka predstavlja srž nekih od najboljih epskih pjesama srpske kulture.*²⁹ Trauma koja je internalizovana kroz ove medije postala je suštinski aspekt onoga što je značilo biti Srbin. Budući da se trauma nikada nije liječila terapijski, ležala je uspavana i gnojila se vijekovima. Zatim, kada se pojavio određeni kontekst, trauma sa svojom tjeskobom, strahom i mržnjom je puštena u posttraumatsku reprizu u srpskoj mašti protiv gotovo bespomoćne i nevine zajednice bosanskih muslimana koji su igrali ulogu opakih Osmanlija od 600 godina ranije u glavama etničkih srpskih počinilaca.

ILUSTRACIJA – Andrea di Bartolo, *Put do Kalvarije*, oko 1400. Isusova smrt, u koju su Jevreji bili upleteni, postala je duboko ukorijenjena trauma u temeljni narativ kršćanstva i samopoimanje o tome šta znači biti kršćanin.

ILLUSTRATION – Andrea di Bartolo, *The Road to Calvary*, circa 1400. The death of Jesus, in which the Jews were implicated, became a deeply rooted trauma in the fundamental narrative of Christianity and the self-concept of what it means to be a Christian.

Kada se razmišlja o jevrejsko-kršćanskim odnosima kroz milenije, može se zamisliti niz paralela sa pričom o strahu i mržnji koja se krije u traumi mašte između Srba i Bosanaca. Isusovu smrt, u koju su Jevreji bili upleteni, njegovi sljedbenici i njihovi sljedbenici doživjeli su kao neoprostivu traumu, a ta trauma je postala duboko ukorijenjena u temeljni narativ kršćanstva i samopoimanje o tome šta znači biti kršćanin. Duboko internalizirana, trauma je postala suštinski dio kršćanskog identiteta. Kao rezultat toga, kada je kršćanstvo postalo uzdignuto i steklo moć da se osveti onima koji su u kršćanskoj mašti identificirani kao počinioци bogoubistva, neki pobožni kršćani su prošli kroz tu drevnu traumu ubijajući Jevreje. Zapravo, Holokaust, najužasniji rezultat kolektivnog nasilja počinjenog nad Jevrejima,

²⁹ http://www.kosovo.net/history/battle_of_kosovo.html.

bio je ključan u stimuliranju možda najznačajnijeg preispitivanja “mozaičke razlike” među kršćanima u izvanrednom katoličkom dokumentu poznatom kao *Nostra Aetate*.

Od petog stoljeća pa nadalje, Jevreji su intenzivno i više puta patili od kršćana koji su se uzdizali, glumeći svoju internalizovanu traumu. I ta patnja je postala odlučujući aspekt kolektivnog jevrejskog samopoimanja. Do 1948. godine Jevreji su živjeli skoro dva milenija kao nemoćna manjina pod vlašću i hirom kršćanskih i muslimanskih vladara. Trauma nemoćne patnje postala je duboko usađena u samu suštinu jevrejskog identiteta. Sada kada su Jevreji u državi Izrael stekli moć, sve nasilniji odgovor među nekim Jevrejima na ono što doživljavaju kao arapsku agresiju može biti neka vrsta posttraumatske reprize njihovog kolektivnog iskustva patnje.

Jesmo li mi onda – muslimani, kršćani i Jevreji – predodređeni da zauvijek ponavljamo naše kolektivne traume jedni protiv drugih? Jesmo li, kao da smo zaglavljani u grčkoj tragediji, osuđeni da nad drugima ponavljamo zločine koji su počinjeni nad nama zarad „mozaičkog razlikovanja“ – pojma da je jedna Istina, a sve ostalo je laž?

Volkan uči da zajednice koje su iskusile grupnu traumu, čak i velike nacionalne zajednice, mogu stvoriti terapijske instrumente za širenje animusa i neprijateljstva zajednice. Prilike za oplakivanje su dio tog procesa. Jedan od načina da zajednica tuguje je podizanje memorijalnog spomenika, koji može obuhvatiti patnju i pružiti izlaz za patnju kroz žalost.^{*30} Južna Afrika i Ruanda uspjele su da smanje (ali nikako da okončaju) ciklus traume kroz *Komisije za istinu i pomirenje*.

Pitam se ne možemo li mi monoteisti početi raspršivati napetost izgrađenu kroz naše kolektivne traume naglašavajući jedan aspekt naših zajedničkih vrijednosti u monoteizmu: atribut poniznosti. Naši najveći vjerski uzori – Mojsije za Jevreje, Isus za kršćane, Muhammed za muslimane – okarakterizirali su i prikazali božanski atribut krajnje poniznosti tokom svog života. Svi su patili. Svi su trijumfovali. Sve u svemu, ostali su izuzetno skromni. Mi nismo Mojsije, ni Isus, ni Muhammed. Niko od nas nema ništa blisko izvanrednoj privilegiji intimnosti s Božanskim koju im naša tradicija pripisuje. Ipak, čini mi se da moramo pokušati s istinskom poniznošću, priznajući da, iskreno, zaista ne možemo „znati“ tu Istinu sa „veliko I“.

Vjerujemo u načela i doktrine naše tradicije jer smo ili odrasli uz njih tako da izgledaju prirodno ispravne, ili su nas privukli određeni aspekti koji su nas potaknuli da se pridružimo našoj zajednici vjere. Možda „znamo“ istinu naše vjerske tradicije u našim srcima, ali ne možemo znati da je ono u šta verujemo „istina“. Radi poštenja i radi ljudskog opstanka, moramo uložiti sve napore da s poniznošću i empatijom nadmašimo oholost i sićušnost koji leže u srži “mozaičke razlike”.

³⁰ Vamik Volkan, *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships* (Northvale, NJ: Jason Aaronson, 1988), 159-179. On je također pokazao kako javno spomen obilježje drugačije namjene može održati živom traumu prošlosti i. usaditi je dublje u srca zajednice (Volkan, *Killing in the Name of Identity* [Durham: Pitchstone, 2006.], 137-156).

reference / references

- ALAN SEGAL, *Life After Death: The History of the Afterlife in Western Tradition* (New York: Doubleday, 2004).
- ATHANASSIADI AND FREDER, *Pagan Monotheism in Late Antiquity* (Oxford University Press, 2002).
- DANIEL BOYARIN'S, *A Radical Jew: Paul and the Politics of Identity* (Berkeley: University of California, 1994).
- ENEMIES ON THE COUH, *A Psychopolitical Journey through War and Peace* (Durham, NC: Pitchstone, 2013).
- Holy Bible*, New International Version (Biblica, Inc., 2011).
- JAMES BREASTED, *The Annals of Sennacherib* (Chicago: University of Chicago, 1924).
- JAMES PRITCHARD, *The Ancient Near East*, Vol. 1 (Princeton University Press, 1958).
- JAN ASSMANN, *The Price of Monotheism* (Stanford: Stanford University Press, 2010).
- JAN ASSMANN, *Moses the Egyptian: the Memory of Egypt in Western Monotheism* (Cambridge University, 1998).
- JAN ASSMANN, *Of God and Gods: Egypt, Israel, and the Rise of Monotheism* (Madison: University of Wisconsin Press, 2008).
- MARK S. SMITH, *God in Translation: Deities in Cross-Cultural Discourse in the Biblical World* (2008).
- MARK S. SMITH, *The Early History of God: Yahweh and the Othjer Deities in Ancient Israel* (1990).
- MARK S. SMITH, *The Origins of Biblical Monotheism: Israel's Polytheistic Background and the Ugaritic Texts* (2001).
- MITCHELL AND VAN NUFFELEN, *One God* (Cambridge University Press, 2010).
- PAULA FREDRIKSEN, *Augustine and the Jews* (Yale: 2008).
- Psalmi*, English - Latin parallel text (CreateSpace Independent Publishing Platform, 2018).
- SA-MOON KANG, *Divine War in the Old Testament and in the Ancient Near East* (Berlin: De Gruyter, 1989).
- SIMCHA PAULL RAPHAEL, *Jewish Views of the Afterlife Northdale* (New York: Jason Aronson, 1994).
- STEPHEN J. PATTERSON, *The Forgotten Creed: Christianity's Original Struggle against Bigotry, Slavery, and Sexism* (Oxford: Oxford University, 2012).
- STEPHEN MITCHELL AND PETER VAN NUFFELEN (eds.), *One God: Pagan Monotheism in the Roman Empire* (Cambridge: Cambridge University, 2010).
- The Meaning of The Holy Qur'an: Arabic and English with Commentary* (Amana Publications).
- VAMIK VOLKAN, *Blood Lines: From Ethnic Price to Ethnic Terrorism* (NY: Farrar, Straus and Giroux, 1997).
- VAMIK VOLKAN, *Killing in the Name of Identity* (Durham: Pitchstone, 2006).
- VAMIK VOLKAN, *The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice to International Relationships* (Northvale, NY: Jason Aaronson, 1988).

